

Мозговий І.П. – д-р філос. наук, професор (СумДПУ)
Мозгова І.І. – аспірант (КНУ імені Тараса Шевченка)

ІДЕЯ БОГОШУКАННЯ В ФІЛОСОФІЇ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Ключові слова: академія, Бог, мислитель, еманация, природа, платоніки, культура.

У XVIII ст., в епоху Просвітництва і панування розуму, в Україні прискорюється процес розмежування богослов'я й філософії. Особливо це помітно на прикладі діяльності Києво-Могилянської академії, що дала світові немало визначних мислителів – Данила Туптало (Димитрія Ростовського), Григорій Сковорода та ін. Як представник плебейсько-гуманістичного напрямку, Данило Туптало активно опирається на платонічну спадщину. Заперечуючи антропоморфізм, він уживає запозичені в Псевдо-Діонісія та Іоанна Дамаскіна такі спекулятивні визначення Бога, які через перевагу виражають заперечення “Надбуття”, “Надблаго” і т.п., і цим показує, що його неможливо пізнати в усій повноті. Бог “сам себе вміщує”, “сам в собі перебуває”, але водночас, як творець, “Бог небо і землю і весь світ Божеством своїм наповнює”.

Водночас Д. Туптало продовжує розвиток пантеїстичних тенденцій. У творах мислителя можна знайти і неоплатонічну ідею про походження світу шляхом божественної еманції, і детальне зображення акту його створення з нічого відповідно до християнської концепції, викладеної в Біблії. Часто в його творах Бог постає як духовна натура всього сутого, як світло, що проникає в природу. Він уважає, що Бог невидимий, оскільки Бог Дух є, Бог світло є, Бог духовна природа, безплотний, неувялюваний, неописуваний, невимовний.

Правда, в центрі його вчення – проблема людини і моралі. Він підтримує ідею двонатурності всього сутого – видимої (тілесної, злої, тлінної) і духовної (невидимої, доброї, незмінної). Особлива є людина, зовнішня і внутрішня, плотська і духовна. Зовнішня, плотська видима є, внутрішня ж, духовна невидима. Зовнішня наша людина і тліє, але внутрішня обновляється. Розвиваючи ідею самопізнання, він уважає, що царство небесне знаходиться не на небі, а в душі, тому, здійснюючись по ступенях духовності, внутрішня людина розкриває в собі Бога. Тобто не можна знати Бога, не знаючи себе.

Значною мірою теософськими є погляди Феофана (Єлеазара) Прокоповича, глави “вченої дружини”, зібраної з усієї Європи Петром І. Тривалий час він був найвизначнішим філософським авторитетом в Україні і в Росії. Ф. Прокопович належав до науково-просвітницького напрямку філософської думки КМА. Бог, на його думку, є сутність єдина,

духовна, незалежна, вічна, вільна, всемогутня, найдосконаліша, наймудріша, що постає в трьох іпостасях. Поряд з християнським ученням про створення світу Богом мислитель розвиває і неоплатонічну ідею походження світу шляхом еманациї. У результаті Бог виступає то як трансцендентний щодо світу, то як такий, що перебуває в ньому, тобто в природі і речах. Тому нерідко в його творах поняття “Бог”, “природа”, “субстанція”, “матерія” означають одну й ту ж сутність, якій властива і духовність, і тілесність. Повне визначення природи збігається з Богом стосовно природних речей, у яких він з необхідністю існує і які він рухає. Звідси випливає, що це є визначення не тільки природи, але воно, безумовно, стосується матерії і форми. Цим Феофан Прокопович обґрунтовує ідею існування, наявності Бога в створеній ним природі і збереження її Богом.

Багатопланова спадщина Ф. Прокоповича відображає всю властиву йому непослідовність поглядів. Будуючи свій філософський курс на аристотелізм, він іноді критично ставиться до схоластики і, всупереч Стагіриту, відстоює ідею єдності світу, схиляється до неоплатонічного положення, за яким усе існуюче – це єдність буття і небуття. Апелюючи до вчення святих отців, він нерідко ставить під сумнів авторитетність Передання. При всіх своїх пантеїстичних ухилах він все ж критикує античні уявлення про обожненість сил природи.

Деїстичні і пантеїстичні тенденції свідчать про реформаторську спробу мислителя в межах теорії подвійної істини відділити філософію від богослов'я. Правда Ф. Прокопович увійшов в історію вітчизняної філософії не стільки як творець нового вчення, скільки як критик старого. Але водночас він кликав учнів до творчого дослідження, радив “іти не тільки дорогою, протоптаною іншими вченими, але наслідувати самостійним науковим переконанням, які, породжуючи солідну вченість, витворюють знавців, а не торговців науки”.

Разом із своїми однодумцями XVIII ст. (Іоасаф Кроковський, Гавриїл Бужинський, Георгій Кониський та ін.) Феофан Прокопович представляв освітній гурток, який виступав за введення розуму в справи віри, синтез східної і західної культури, наслідування античній мудрості. Йому протистояв гурток, очолюваний вихідцем з КМА Стефаном (Симеоном) Яворським, до якого входили Феофілакт Лопатинський, Гедеон Вишневський та ін., і який відстоював верховенство віри і авторитету, хоча й не відкидав ідеї Просвітництва. Згідно з загальним визнанням, Феофан Прокопович і Стефан Яворський – це “дві найяскравіші постаті “київської школи” періоду бароко”.

Філософські погляди Стефана Яворського суперечливі. Європейськи освічений, він проте вважає, що людині личить “випробовувати” Писання під контролем церкви, оскільки тлумачити біблійні тексти можна, лише виходячи зі Святого Переказу. Як представник ортодоксальних кіл, він

менше, ніж Феофан Прокопович, схиляється до поєднання християнських і філософських ідей, хоча в його працях теж наявні елементи деїзму і пантеїзму.

Своєрідним був у КМА філософський курс Стефана Калиновського, який визнавав існування платонівських ідей. На його думку, платоніки ніколи не стверджували, що ідеї існують окремо від божественного інтелекту, як зумисно зводять наклепи перипатетики, але що вони перебувають у спокої в божественному Умі, є різними між собою.

Самобутнім викладачем КМА в період її поступового занепаду був Георгій Кониський, філософська система якого є найкращою з усіх систем, прочитаних у Київській академії в дусі схоластичному. Він був останнім професором, який склав самостійний курс, виходячи з аристотелізму, хоча автор не у всьому дотримується позиції Стагірита, Як і Ф. Прокопович, він заявляє, що наслідує істині, а не Аристотелеві. Відкидаючи піфагорейсько-платонівську думку про одухотвореність світу і розглядаючи платонівські ідеї як “пусті марення”, Георгій Кониський зводить Бога до збереження раз назавжди даних законів і ніби то заперечує ототожнення його з природою. Правда, сам він не такий уже й далекий від подібного ототожнення, оскільки і Бога, і природу він вважає внутрішніми принципами діяння природного тіла.

Keywords: Academy, God, thinker, aura, nature, Platonists, culture.